

Renata BIZIOR

**[rec.] Agnieszka Piotrowska-Wojaczyk,
*Regionalizmy leksykalne w słownikach doby
nowopolskiej*, Wydawnictwo Poznańskiego
Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2011, ss. 549**

Obszerna publikacja *Regionalizmy leksykalne w słownikach doby nowopolskiej* autorstwa Agnieszki Piotrowskiej-Wojaczyk zasługuje na uwagę nie tylko historyków języka i badaczy współczesnej polszczyzny, lecz także czytelników, których zajmują procesy regionalizacji m.in. w kontekście europejskiej identyfikacji obywateli. Omawiana praca sytuuje się w nurcie badań nad historycznym zróżnicowaniem regionalnym języka polskiego, uzupełniając w nim lukę istniejącą w odniesieniu do doby nowopolskiej. Badaczka, proponując opis słownictwa regionalnego, korzysta w pracy z narzędzi metodologicznych wypracowanych przez leksykografię i leksykologię. Cel, który postawiła przed sobą, został rozbity na kilka zadań, z których nadrzędnymi stały się: przeprowadzenie na podstawie określonych kryteriów inwentaryzacji słownictwa regionalnego doby nowopolskiej poświadczonego w największych słownikach polszczyzny, jego klasyfikacja semantyczno-genetyczna oraz przedstawienie procesu regionalizacji słownictwa wraz ze wskazaniem jego czynników sprawczych.

Wart odnotowania jest fakt ukazania regionalizmów leksykalnych w szerszym kontekście procesu regionalizacji (nie tylko języka), przybierającego na intensyfikacji w okresie nowopolskim w wyniku oddziaływania czynników o różnej genezie.

Książka składa się z dwóch zasadniczych części, stanowiących spójną i logiczną całość. Pierwsza z nich porządkuje kwestie terminologiczne oraz prezentuje analizę zgromadzonego w postępowaniu badawczym materiału, druga zawiera słownik regionalizmów leksykalnych o układzie alfabetycznym z udziałem pewnych struktur gniazdowych. Część I otwiera *Wprowadzenie* o ogólnej

problematyce, w którym zarysowany został stan badań nad regionalnym zróżnicowaniem dawnej polszczyzny. Dalsza część pracy ma charakter metodologiczny, jej przedmiotem jest prezentacja celu i podstaw metodycznych pracy oraz jej bazy materiałowej, którą stanowią pierwszorzędne dla wybranego do badań okresu słowniki języka polskiego. W pracy obserwacji zostały poddane leksemy o nacechowaniu regionalnym zarejestrowane w czterech słownikach: Lindego, wileńskim, warszawskim oraz Doroszewskiego.

Rozdział III ma charakter przeglądowny. Autorka przedstawia w nim we wnikliwy sposób dotychczasowe ustalenia definicyjne odnoszące się do pojęcia *regionalizm leksykalny*, pojawiające się w literaturze przedmiotu, oraz relacje tegoż względem terminów *dialektyzm* i *provincjonalizm*. A. Piotrowska-Wojaczyk zaproponowała ponadto podporządkowaną przyjętym przez siebie założeniom definicję omawianego pojęcia, w której za regionalizm leksykalny uznaje każde ze znaczeń leksemu, właściwe polszczyźnie literackiej określonego regionu geograficznego kraju. Znaczenia te odczytuje na bazie wskazań wynikających w sposób eksplicytny z artykułów hasłowych (kwalifikatory) bądź zawartych w nich implicytnie (w znaczeniach leksemów lub ich podstaw słotwórczych, czy dokumentacji cytatowej), co jest niewątpliwym walorem zaproponowanej metody. Rozdział IV pracy przynosi szczegółowe omówienie zasad opracowania *Słownika regionalizmów leksykalnych*, zamieszczonego w publikacji. Autorka przybliżyła w nim kwestie istotne dla przyjętej metody opracowania leksykograficznego: strukturę haseł słownikowych, budowę metryki leksykograficznej i układ słownika. Zwraca uwagę na fakt, że każdy element regionalny był weryfikowany we wszystkich czterech słownikach, co pozwoliło na ustalenie historii ich poświadczeń (metryki leksykograficznej).

Kolejny rozdział rozpoczyna cykl szczegółowych analiz zebranego materiału leksykalnego, podporządkowanych odmiennym kryteriom. W pierwszej kolejności uwaga Badaczki została skupiona na chronologicznych aspektach funkcjonowania regionalizmów leksykalnych w języku. Za podstawowy dla tej kwestii A. Piotrowska-Wojaczyk uznała czynnik polityczny (wpływ zaborów na regionalizację języka) oraz czynnik kulturalny (estetyka romantyzmu). Przy charakterystyce leksyki z perspektywy chronologicznej została zastosowana ciekawa metoda oglądu materiału. Autorka porównała bowiem parami kolejne słowniki, określając przy tym rodzaje zmian w obrębie statusu badanych regionalizmów. Z zestawień wynika, że istotną kierunkową przemian było przesunięcie ze słownictwa ogólnego do słownictwa regionalnego spowodowane wychodzeniem z użycia leksemów na jednym obszarze i pozostawieniem na innym. Na bazie analizy Autorka formułuje wniosek na temat dynamiki procesu regionalizacji słownictwa, wskazując, że ów nurt postępował do czasu Słownika wileńskiego (włącznie), a od Słownika warszawskiego zarysowało się zjawisko odwrotne – unifikacja słownictwa.

W rozdziale VI Autorka, odwołując się do dokonań geografii lingwistycznej, analizuje stan geografii wyrazowej w słownikach oraz omawia problemy związane z nieścisłością zawartych w nich danych pomocniczych. Badania unaoczniają fakt, iż największy procent słownictwa regionalnego ujętego w zasobach leksykograficznych wywodzi się z Kresów oraz Małopolski, a najmniejsza liczba lokalizacji odnosi się do Wielkopolski, co potwierdza wcześniejsze ustalenia Bogdana Walczaka dotyczące Słownika wileńskiego. W konkluzji omawianego fragmentu pracy czytamy, że „na podstawie uzyskanych wyników można wnioskować o proporcjach udziału poszczególnych regionów w kształtowaniu oblicza polszczyzny” (s. 85). Słuszność tego stwierdzenia potwierdzają wnioski zawarte niegdyś w pracy Ireny Bajerowej na temat procesu kształtowania się polszczyzny literackiej w XVIII wieku. Przyjęte w kolejnym rozdziale kryterium genetyczne pozwoliło Autorce na opracowanie źródeł regionalizmów i wzajemnego między nimi stosunku. W celu ustalenia genezy wyekscerpowanej leksyki regionalnej wykorzystane zostały objaśnienia etymologiczne ujęte w analizowanych słownikach oraz słownikach etymologicznych, a także własna ocena Badaczki. Prezentując zagadnienie, dokonuje najpierw przeglądu sposobów notowania pochodzenia wyrazów w słownikach, uzupełnia je o ilustrację przykładową. Zestawienie form pozwala na wniosek, że słownictwo regionalne generują te same źródła, co słownictwo języka ogólnego, w związku z czym tworzą je, zaczynając od udziałów narastających: neosemantyzmy (37%), wyrazy rodzime (30,58%), zapożyczenia (26,81%) oraz wyrazy o niejasnej etymologii (5,61%).

W dalszej części pracy rozważania Autorki zostały poświęcone charakterystyce semantycznej nowopolskich regionalizmów leksykalnych, przeprowadzonej z wykorzystaniem metody pól językowych. Istotnym jest fakt, że Badaczka odrzuciła istniejące schematy klasyfikacyjne materiału, a – ze względu na specyfikę leksyki – zaproponowała własny podział grup tematycznych. W myśl założeń układ pól „powinien dać obraz zależności znaczeniowych występujących” w polszczyźnie regionalnej (s. 103). Wypełnienie pól wyrazami (udokumentowane w rozdziale) pokazuje, że w leksyce regionalnej dominują nazwy związane z naturą, środowiskiem człowieka, samym człowiekiem (z pominięciem jego stanów emocjonalnych), rolnictwem. Ma ona w głównej mierze charakter mimityczny. Stąd też niewielkie pole zajmuje religia, a wypełniają je leksemy związane z kultem i obyczajowością, odnoszące się głównie do śmierci.

Charakterystyka warsztatu leksykograficznego autorów analizowanych słowników dokonana na podstawie opracowania leksyki regionalnej wypełnia kolejny, dziewiąty rozdział. A. Piotrowska-Wojaczyk koncentruje się w nim na krytycznej analizie kolejnych leksykonów. Szczegółowa analiza słabych stron obejmuje takie płaszczyzny, jak: definiowanie haseł, system kwalifikowania, dokumentacja cytatowa, objaśnienia etymologiczne oraz błędy graficzne i językowe, uświadamiając przy tym, że nie jest od nich wolny żaden z poddanych obserwacji słowników.

Pierwszą część pracy o charakterze teoretyczno-analitycznym zamyka *Zakończenie*, które zawiera ciekawą syntezę przedstawionego opracowania. Po nim następuje całościowe zestawienie literatury przedmiotu.

Rezultatem prowadzonej przez Autorkę wnikliwej analizy jest *Słownik regionalizmów leksykalnych*, stanowiący drugą część publikacji, który zawiera nieomal 5 tys. artykułów hasłowych. Odczytanie zawartych w nim informacji ułatwia zamieszczony na końcu książki wykaz skrótów i oznaczeń. Strukturę artykułu współtworzą: wyraz hasłowy, kwalifikatory geograficzne, definicja przytaczana za słownikami wytypowanymi do ekscerpcji lub też zbudowana w oparciu o nie, dokumentacja hasła, etymologia identyczna z uwagami w słownikach. Każdy artykuł został wyposażony w metrykę leksykograficzną, uwzględniającą poświadczenia danego hasła w pozostałych słownikach i ułożoną z zachowaniem chronologicznego następstwa. Warunkiem utworzenia hasła słownikowego była przynajmniej jedna kwalifikacja geograficzna w wymienionych przez Autorkę słownikach języka polskiego doby nowopolskiej. Bogaty materiał leksykalny został przejrzyście opracowany i konsekwentnie uporządkowany.

Zaprezentowany tom zdecydowanie wzbogaca wiedzę na temat regionalizacji języka polskiego w okresie nowopolskim. Autorka ujęła problematykę regionalizmów leksykalnych w wielu aspektach, różnicując przy tym metody badawcze. Niewątpliwą zaletą pracy jest jasność przekazu, wspierana przez liczne ilustracje przykładowe i zestawienia w postaci tabel. Wielopoziomowość przeprowadzonych analiz znacznie poszerza walory poznawcze publikacji. Wyniki przeprowadzonych analiz dostarczają cennych informacji na temat warunków regionalnego rozwoju języka, istotnych zwłaszcza w perspektywie procesów globalizacyjnych i lokalizacyjnych, na który to fakt słusznie zwraca uwagę sama Autorka.